

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Į Prahą - lyg į kurortą

2012-03-09

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Recenzijos

AUTORIUS: Alfredas Guščius

DATA: 2012-03

Į Prahą - lyg į kurortą

Alfredas Guščius

Romas Gudaitis. INVAZIJA Į PRAHĄ IR ŠIRDIS. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

Romo Gudaičio romane „Invazija į Prahą ir širdis“, palyginus jį su 1996 metais pasirodžiusiu romanu „Chamskio eros rytas“, nesikeičia autoriaus epinis užmojis aprėpti plačius tikrovės klodus, politinius ir socialinius reiškinius, demonstruoti savo tarytum begalinius intelektualinius resursus, beribę erudiciją. Mindaugui Kvietkauskui, recenzavusiam pirmąjį romaną, net pasidingojo, kad R. Gudaitis turi ambicijų atkurti neegzistuojantį lietuvių tautos epą.

Tačiau naujajame romane - daug kas nauja. Pasikeitė tema ir veiksmo laikas bei vieta, pasikeitė ir herojai. Aferistų, mafiozų, chamų trijulę, pradėjusią savo nusikalstamą veiką pirmaisiais atgautos Nepriklausomybės metais Lietuvoje, pakeitė Vilniaus universiteto absolventai Simas Lietuvaitis ir Juras Stepas, 1968 m. paimti į sovietinę armiją, tarnybą atliekantys Černiachovske esančiame kariniame dalinyje, kuris ruošiamas svarbiai operacijai, žinomai kaip „Prahos pavasario“ malšinimas (iš čia ir romano pavadinimo pirmasis segmentas „invazija į Prahą“).

Tačiau svarbiausia tai, kad pasikeitė autoriaus santykis su pačia romano tikrove - vietoje totalitarinės sąmonės, grėsmės, aistringos sovietinės sistemos likučių moralėje ar psichologijoje ieškojimo ir demaskavimo, plačiai išvystyto „Chamskio eros ryte“, dabar regime lengvą, nuotaikingą, autoironišką prisilietimą prie septintojo dešimtmečio sovietinės realybės.

Du į romano avansceną išvesti lietuvačiai - tikri „laimės kūdikiai“, linksmai ir nerūpestingai einantys per mokslus, merginas, karinę tarnybą, taip sakant, per gyvenimą. Bravūros požiūriu Simas Lietuvaitis ir Juras Stepas, nežiūrint jų paprastos socialinės kilmės (vienas iš Pypkių, kitas iš Tabalėnų kaimų), ar tik nepralengs kareivio

Šveiko ir vertelgos Ostapo Benderio? Romane ne kartą šmėsteli ir ginklanešio-riterio, Tilio Ulenšpigelio motyvai, kuriais savo nepabaigiamuose disputuose remiasi vakarykščiai universiteto studentai. Iš Juro Stepo, Simo Lietuvaičio bei kitų internacionalinės kuopos karių ir karininkų nuotykių susidaro vaizdas, kad pasaulį suneraminęs sovietinės kariaunos „maršbrosokas“ į Čekoslovakiją malšinti „Prahos pavasario“ buvo skirtas tam, kad kareiviai galėtų pakirkinti čekų mergas, pagerti čekiško alaus. Atvykus į Prahą stiprinti komunistinę sistemą, lietuvaičiams šis miestas tampa vos ne kurortu, – štai Simą čekaitė Eva vedasi namo, supažindina su mama, ir jis, pasijutęs laisvas kaip paukštis, imasi Evos namuko čerpinio stogo remonto... Suprantu, kad R. Gudaitis ir pačią karinę-politinę invaziją, ir savo personažų poelgius, jų psichologiją vaizduoja ironiškai, hiperboliškai, bet žaidžiant stilistiniais niuansais neleistina iškraipyti istorinės tiesos.

Iš dviejų vunderkindų ypač išsiskiria Juras Stepas, stebina jo kūrybinės ambicijos, erudicija (sakosi, kad ir į universitetą jis jau atėjo kaip didelė biblioteka), grandioziniai planai. Jis sugalvoja įdomiausius pjesių, apysakų, romanų siužetus (vienas apie tai, kaip lietuvis, prasibrovęs į Krem-lių, kėsina į Stalino gyvybę) ir visa tai įkūnija tik... liežuvium, perpasakodamas idėjas, siužetus Simui Lietuvaičiui ir kitiems tarnybos draugams. Juras mėgsta remtis lietuvių, rusų teatro spektaklių, kino filmų, literatūros kūrinių pavadinimais, pažintimis su menininkais, mokslininkais, rašytojais Baltušiu, Mieželaičiu, Churginu, Krasausku, Meškausku, Korsaku, Daukšu, Savukynu etc. pažinčių su užkulisiniu to meto kultūriniu ir meniniu pasauliu, su bohema šiam „laimės kūdikiui“ per akis. Bet nei šaržavimu, nei parodijavimu tų Juro „traktuočių“ nepavadinsi. kažko joms trūksta...

Ar renkant gausią faktografinę medžiagą R. Gudaičio nebus aplankiusi mintis, kad kūrinį reikia įvardyti autobiografiniu romanu? Manychiau, toks žanrinis apsisprendimas būtų padėjęs pasiekti geresnį kūrybinį rezultatą; faktografinės medžiagos specifika būtų pareikalavusi žanrinės tvarkos, stilistinio griežtumo ir, beje, politinio korektiškumo. Tada paaiškėtų, kas tas universiteto profesorius Bliūdžius, aspirantas Minalga, išsakantys vos ne Antano Terlecko „Lietuvos Laisvės lygos“, kuri anuomet net nebuvo įsisteigusi, disidentines mintis. Tada jaunosios kartos skaitytojams gal nekiltų abejonių dėl istorinės tiesos iškraipymų romane. „Respublikos“ apžvalgininkas, poetas Rimvydas Stankevičius suabejojo pavėluotai rodoma romano autoriaus disidentine drąsa, kuria bandoma užkrėsti Jurą Stepą ir Simą Lietuvaitį. Tikrai, pačioje meninėje romano koncepcijoje atsianda lemtingas prieštaravimas – laisvos, demokratinės, disidentinės pažiūros persodinamos į septintojo dešimtmečio sovietinę tikrovę, net į „kazarminę“ realybę. Tai vadinama tikrovės lakavimu, istoriniu dirbtinumu, arba herojų idealizavimu, heroizavimu.

Rašydamas apie R. Gudaičio romaną „Chamskio eros rytas“, M. Kvietkauskas irgi samprotavo apie šio kūrinio žanrinį adekvatumą, pavartodamas „siaubo fantastikos, bulgakoviškos fantasmagorijos“ terminus ir priedamas išvados, kad „beje, politinė fantastika – turbūt paties autoriaus išradimas“. O ką recenzentas pasakė apie romano veikėjus, manau, tebetinka ir dabar: „Romane vaizduojami politiniai veikėjai – ne realių asmenybių parodijos, o hipertrofuotos būtybės be individualių bruožų. Romane apskritai nėra individualizuotų veikėjų charakterių“ („Metai“, 1996, Nr. 6, p. 141).

Tikrai – nėra ir šiame, o ilgą, padriką romano diskursą užpildo šveikiški, benderiški,

donkichotiški dviejų lietuvių nuotykių, „hiperboliški postringavimai“ (M. Kvietkausko pastebėjimas minėtoje recenzijoje). Tik šiame romane jie nebėra tokie statiški, nuobodūs, sunkiai įveikiami – autorius padarė pažangą ir pabandė jam būdingą žodžių srautą nukreipti bent dviem kanalais; romane atsirado jau du ryškiau „kanonizuoti“ naratoriai (buvę bendrakursiai, dabar karinės tarnybos draugai Juras su Simu). Vienas kitam jiedu pasakoja savo sumanymus, planus, pasiekimus, nuotykius, sapnus, kartais ginčijasi; dažnai vieno balsas pereina į kito, o kartais pasakojimas vedamas visų dalinio lietuvių vardu. Ir tokia diskurse girdima tiesioginė bei netiesioginė menamoji kalba nežymima kabutėmis ar brūkšniais. Dialogams skirtas trečiaeilis vaidmuo, o esantys irgi nėra tipiški, nes jie dažnai išsilieja į ilgus monologus. Jie dar prikimšti citatų, sparnuotų posakių, barbarizmų, keiksmažodžių (dažniausiai rusiškų, bet jie sušvelninti, pakeisti eufemizmais, rašomi be kabučių). Juro oracijas nuo Simo sunku atskirti, nebent pagal jo mėgstamą priežodį *main bon ami...*

Pasakojimo būdo individualizavimo bei stiliaus estetinės gyvybės ir grožio stoka leidžia teigti, kad R. Gudaitį varžo pasirinkta romano forma – iliustratyvus, deklaratyvus autoriaus santykis su gyvenimiškąja medžiaga. Toks santykis neleidžia atsiskleisti vaizdiniam, metaforiniam, tapybiniam talento pradui. Romano tekste labai šykštūs aplinkos aprašymai, striukos portretinės charakteristikos, nėra gamtos peizažų... Formos pasirinkimas yra autoriaus teisė. Galima sukurti puikų politinį ar iliustratyvų-publicistinį, ar nuotykių romaną, bet jo sumanymas turi būti įkūnytas adekvačia forma. Žanras šiuo atveju tėra kaip kriterijus, kaip „teisėjas“ autoriaus kūrybinėje laboratorijoje. Laikau kritiko priederme atkreipti R. Gudaičio dėmesį į bet kuriam žanrui būdingą vieną svarbiausių kūrinio meniškumo savybių – kompoziciją. Ji ir „Chamskio eros ryte“, ir šiame romane yra labai pažeidžiama. Turiu omeny ne tik tai proporcingą kūrinio dalių išdėstymą, bet ir vidinį tų dalių sąryšį. Motyvų, leitmotyvų, kultūrinių bei literatūrinių intertekstų, citatų romane itin daug. Koks nors vardas, detalė ar pavadinimas dažnai nuneša jo vunderkindus Jurą su Simu į lankas, o autorius jų nesustabdo, negirdi, kad jų oracijos nei į tvorą, nei į miestą...

Autorius bene keturiolika metų rašė šį romaną, taip ilgai berašydamas gal jį išsimylėjo, gal dėmesį prarado. Nepastebėjo, kad romanas baigėsi 402 puslapiu, kad trečioji dalis „Jauni kvaili gražūs“ yra tik prielipas, nelimpantis prie visumos nei kompoziciškai, nei prasminiai. Ir parašytas jis gremėzdiškai lyg pamfleto, lyg esė stiliumi... Antroji romano dalis baigiama pakankamai organišku dviejų vunderkindų tandemui monologu, kuriame – Simo, Juro jausmai, mintys, paliekant „nukariautą“ Prahą, ir spėlionės apie ateitį. Pabandyčiau tą paskutinę pastraipą pacituoti, nors tai keblu, kadangi reikia ištraukti iš ilgų, puslapinių, Juro ar Simo monologų. Šį kartą Simo:

Žvanga hauptvachtos durys, politiškai gramotnyj, moralno ustoičiv, aštri plunksna violetiniu rašalu skrebena, pro ašaras matau tetą Veroniką prie vartų, prie paskutinio užsilikusio Tabalėnuose diemedžio. Ji laukia savo vaiko, savo Simo ir nežino, kad Simas, – politiškai gramotnyj ir moralno ustoičiv plaukia pasroviui, žygiuoja į paspėstus spąstus ir už tai Simas iš Tabalėnų nusipelno lazdų, ir už tai po keliasdešimties metų Simui Lietuvai – kaip ir Stepui Jurui iš Pypkių – nutiks jau visai kitos istorijos. Jie bus netarnavę tarybinėje armijoje, jie bus pamiršę Černiachovską, jie dar ilgai gyvens pypkes laimingai kūrens, ir tuo stebėsis Veronikos, Bliūdžiaus, Liuobynės vaikų sielų atomai kosmose. Štai ši špyga suraityta likimui – tai geriausi linkėjimai nuo dviejų labusų! Sustok, akimirka, aš – Simas Lietuvaitis, jebitute

- dar gyvenu ten, kur visi mes jauni, gražūs ir kvaili, ir šaukiu Jurui, kad gyvenimas, pypkieti, po šimts pypkių, yra perkūniškai gražus, nors Prahoje mes palikome papūgą, raudonąją papūgą, ir iš jos snapo tik pyst ir iškrito mirtos šakelė po išdidžios, neokupuotos čekų tautos kojom. Lik sveika Praha - mano meile, toks bus, main bon ami, naujo, vanas, šedevriuko pavadinimas, o dėl jo kils toks, to-ks ažiota-ažas!..

O Eva moja ir moja man ranka, šypsosi, ir topolio, jos topolio lapuose dainuoja saulė (p. 401-402).

Todėl romano prielipe chronologinis peršokimas iš 1968-ųjų į mūsų dienas, radikalus tonacijos pakeitimas - iš bravūriškų, šveikiškų lietuvaikių (juos rusakaliai tarnybos draugai perkrikštijo į „labusus“, nuo žodžio „labas“) nuotykių vaizdavimo į kritišką, rūstų kapitalizmo smerkimą - yra konceptualiai pažeidžiamas, o meniškai nevykęs.

Matosi, kad R. Gudaitis turi sukaupęs kalnus įvairaus pobūdžio medžiagos, kad jo žinios, apsiskaitymas veržiasi per kraštus; kad jis rašys dar ne vieną kūrinį. Todėl norisi jam palinkėti kūrybinės sėkmės Aleksandro Solženicyno žodžiais. Garsiajame savo kūrinyje „Gulago archipelagas“, rašydamas apie žmones, kurie negalėdami susitaikyti su nelaisve, su pažeminimu, vis bėgdavo iš „zonų“ (vienas tokių buvo Ivanas Vorobjovas), daro tokį apibendrinimą: „1951 m. lapkritį Ivanas Vorobjovas dar kartą bėga su savivarte. 6 žmonės. Po kelių dienų juos sugauna. Buvo kalbama, kad Vorobjovas buvo vienas pagrindinių 1953 m. Norilsko sukilimo organizatorių. Paskui jis buvo uždarytas į Aleksandrovsko tvirtovę.

Tikėtina, šio ypatingo žmogaus gyvenimas, pradedant jo jaunyste ir partizanavimu, mums daug ką paaiškintų apie mūsų epochą“ (3 tomas, p. 155).

Taigi - per žmogų aiškinti laiką, epochą. Kuo betarpiškiau visa tai vaizduoti, kuo mažiau tarp tokių „epochinių žmonių“ (kurių, manau, ne vieną pažįsta R. Gudaitis) ir savęs, kūrėjo, statyti formos kliuvinių, stilistinio balasto. Apie tai, kaip „mes gyvenome“, rašyti paprasčiau, nuoširdžiau, giliau. Liudyti laiką savimi, autentiškai ir autobiografiškai, nesislapstant, nesidangstant formos mandrybėmis, - tokio kūrinio iš Romo Gudaičio liekame laukti.